

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה 70%

סמל שאלון 22281

מועד קיץ תשע"ז 2017

הפתרון נכתב ע"י

אורית לשם, איילת כהן, טל דינר, נתי פלמר

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

המורים שפתרו את הבחינה מחכים לכם פה

www.ankori.co.il/ask

פתרון בחינת הבגרות בהסטוריה סמל שאלון 022281 (70%) קיץ 2017

1.

א. שליט רואה את דמותו של הורדוס באור חיובי ביותר. הוא מציין שתקופת שלטונו של הורדוס הייתה מקור לעושר ושגשוג ביהודה. לטענתו, הורדוס היה "אחד המחדשים המדיניים עזי הלב וחריפי השכל הגדולים, שקמו לעם היהודי בתקופה העתיקה". כדי לחזק את טענתו, מציג שליט מס' פעולות של הורדוס שתרמו להתפתחות של יהודה ועזרו לתושבי יהודה:

- פיתוח החקלאות- הורדוס בנה אמת מים שהובילה מים מהצפון עד באר שבע כמעט.
- פיתוח דרכי המסחר- סלילת דרכים והקמת מצודות שישמרו על הדרכים ועל הסוחרים הנוודים מפני שודדים.
- פיתוח העיר ירושלים- שיפוץ העיר: שיפוץ הרחובות, בתים פרטיים ועסקים.

ב. כל שנות מלכותו של הורדוס היו מלוות במתח ושנאה בינו לבין יהודי ארץ ישראל. הם ראו בו כמי שתפס את השלטון בכוח, מוצאו הנוכרי היה מושא ללעג רב ולמרות שמשפחתו התגיירה, הוא נתפס כנציג של רומא אשר עזר לכבוש את ירושלים ולבזוז את המקדש. מכאן, היהודים לא ראו בו שליט לגיטימי ובוודאי לא ראו בו כמלך ראוי וכינו אותו "העבד האדומי". בנוסף לכל אלו, הוא השמיד בשיטתיות את כל החשמונאים סביבו ובכך גרם לעם לשנוא אותו יותר ולכנות אותו "הורדוס הרשע". בתלמוד מסופר על כך שיום לפני מותו הוא ציווה לכלוא 400 תלמידי חכמים ולהוציא אותם להורג כשהוא ימות כדי שהעם לא יחגוג את מותו.

2. א. שני שינויים דמוגרפיים שחלו בממלכה החשמונאית במהלך בנייתה וביסוסה היו כיבושים שהרחיבו את תחום השלטון של החשמונאים והפיכת הממלכה לבעלת אופי יהודי על ידי גירוש הנוכרים או גיור בכפיה. כך למשל בימי שמעון גורשו תושבי יפו וגזר הנוכריים ואת מקומם תפסו יהודים שהתיישבו בערים אלו.

בנוסף, בתקופת שלטונו של יוחנן הורקנוס מתחילה מדיניות הגיור אשר משפיעה על הדמוגרפיה של ארץ ישראל בכלל ויהודה בפרט. יוחנן הורקנוס כבש את אדום וסיפח אותה למדינה החשמונאית. לתושבים האדומים הוא נתן אפשרות בחירה: להצטרף לדת היהודית ולעבור גיור מלא או גירוש. כמו כן, הוא הרס מס' ערים עד היסוד כיוון שתושביהן לא הסכימו להתגייר. גם בנו של יוחנן הורקנוס- יהודה אריסטובולוס- ממשיך במדיניות הכיבושים והגיור. הוא כובש את הגליל ומגייר את שבטי הייטורים שחיו שם.

ב. הממלכה החשמונאית התקיימה במרחב שנשלט על ידי התרבות ההלניסטית. על מנת לשמור על קיומה של הממלכה נאלצו שליטי בית חשמונאי לבוא במגע עם שליטים מסביבם וכך נחשפו יותר ויותר לתרבות ההלניסטית. על מנת לשמור על יחסי דיפלומטיה ולהשתלב במרחב הגיאוגרפי של א"י נאלצו החשמונאים ללמוד את השפה היוונית ועם השנים החלו סממנים של תרבות זו לחדור למדינה החשמונאית ומס' שליטים חשמונאים אף אימצו את התרבות הזו. בנוסף לשפה, ניתן לראות התקרבות לתרבות ההלניסטית בשמות השליטים של בית חשמונאי. בהתחלה הוסיפו חלק מהחשמונאים לשמם היהודי גם שם הלניסטי למשל- יהודה אריסטובולוס, יוחנן הורקנוס, אלכסנדר ינאי.

דוגמה נוספת לאימוץ התרבות ההלניסטית על ידי שליטי בית חשמונאי ניתן לראות בכך שהחל מימי יהודה אריסטובולוס הפכו שליטי בית חשמונאי להיות מלכים למרות שאינם צאצאי בית דוד. צעד זה נועד להקל על השתלבות השליטים במרחב שבו שלטו מלכים. השפעה הלניסטית ברורה ניתן לראות בשלומציון אלכסנדה שלא רק שנשאה שם כפול אלא גם ירשה את המלוכה על העם היהודי לאחר מות בעלה וזאת בניגוד למסורת היהודית בה הבן הבכור יורש את המלוכה.

3. א. ההרס והדיכוי, שבאו בעקבות המרד הגדול, הנחיתו מכה קשה על העם היהודי. הרס דמוגרפי- אמנם אין מקור מהימן המפרט על ההרס הדמוגרפי ביהודה לאחר המרד אך אין ספק בכך שלפחות רבע מאוכלוסיית יהודה מתו במלחמה. רבים נמכרו לעבדות ואחרים נשלחו לשמש טרף במשחקי הגלדיאטורים. יחד עם זאת חשוב לציין שהרומאים לא הגלו את תושבי יהודה ולא פגעו בתושבים שלא מרדו בהם. הרס כלכלי- מבחינה כלכלית יהודה קרסה לאחר המרד. ישובים נהרסו, שדות יהודה נשרפו, קרקעות רבות הוחרמו ואלה שנשארו בידי היהודים חויבו במס קרקע גבוה במיוחד. כמו כן, הוטל מס מיוחד על היהודים בכל האימפריה שבא לסמל את ניצחון האלים הרומאים על האל היהודי. היהודים חויבו לעבוד בשיפוץ כבישים ומצודות.

ב. חורבן בית המקדש מסמל סיומה של תקופה ותחילתה של תקופה חדשה ללא בית מקדש לעבוד בו את אלוהים. רבים מן היהודים חשו שאין עתיד לעם היהודי. אבל כמו תמיד, הזמן עושה את שלו והחלה מתחזקת ההבנה שיש אפשרות לקיים את העם היהודי גם בלי ירושלים והמקדש.

חלופה לבית המקדש: העברת הדגש מהמקדש ללימוד תורה- הקמת בית מדרש (לימוד) ביבנה ולאחר מכן בישיבות ברחבי א"י שמטרתם ללמד את הציבור תורה. בנוסף, עוד מימי עזרא ונחמיה היו קיימים בתי כנסת ותפילות וכעת החלו להתייחס לבית הכנסת כ"מקדש מעט"- מקום בו יכולים היהודים לעבוד את אלוהים בלי קורבנות ובאמצעות תפילות.

בנוסף נעשו תקנות "זכר לחורבן" – חוקים שנועדו להחליף את הקרבת הקורבן לאחר שבית המקדש חרב. חוקים אלו נועדו לשמור על המשכיות העם היהודי גם ללא בית מקדש.

הקמת סנהדרין ביבנה - הסנהדרין הורכבה מתלמידי חכמים הבקיאים בתורה והם עסקו באיסוף הלכות שנפסקו עוד לפני החורבן בנושאי תפילה ולימוד תורה. הסנהדרין שימשה כבית דין לענייני הלכה והם היו הפוסקים היחידים של הלכה אחידה המחייבת את כולם. בהמשך, נשלחו לתפוצות תלמידי חכמים שיפקחו על סדרי הקהילות ומוסדותיהן.

4) א. למרכז בבל היה תפקיד חשוב בחיי היהודים בח'ליפות המוסלמית, דבר המתבטא במספר היבטים:

ראשית, בבל היה למקום של מפגש בין תרבויות, כאשר ישנו מפגש בין התרבות היהודית לזו הערבית-אסלאמית, הרי שהוא מוליד רעיונות חדשים וסובלנות מצד שני הצדדים.

שנית, בבבל נכתבו חיבורים רבים, חיבורים שהשהות במקום אפשרה את הוצאתם אל האור ומשם אל מקומות נוספים. כך למשל, רבי סעדיה גאון מוזכר כאחד מאלו שאחראיים לחיבורים שהפכו בהמשך לנכסים תרבותיים ליהודים באותה התקופה ולאחריה.

כמו כן, כתוצאה מכך שבבל ישבו אנשים הנאמנים למסורת של חז"ל, ולעומתם כאלו שזכו לכינוי הקראים, אשר כפרו בתורה שבעל פה, התנגשות זו בין אסכולות שונות הביאה לדרכי לימוד תורה שהתגבשו בישיבות והפכו לבסיס עבור יהודים רבים בבבל ומחוצה לה.

ב. רבי סעדיה גאון היה איש אשכולות, אשר עסק בתחומים רבים: כבר בהיותו בן 20 חיבר מילון עברי-ערבי ראשון, הוא נבחר לראש ישיבת סורא, הכריע בוויכוחים באשר לקביעת לוח השנה, חיבור סידור ובו הציע נוסח אחיד לתפילות של יהודים בקהילות המזרח, פירוש המקרא ותרגום התנ"ך לערבית כך שגם ערבים יוכלו לקרוא אותו.

התרבות המוסלמית באה לידי ביטוי בפעילותו של רבי סעדיה גאון, בכך שהושפע מתנועת המעתזלה המוסלמית ומהפילוסופיה היוונית. כך למשל ספרו הפילוסופי "אמונות ודעות" נכתב בערבית.

5) א. לאחר מותו של מוחמד, יצאו מדמשק ומבגדד שליחיו לכיבושים נרחבים. הממלכה המוסלמית שהקימו במהלך כיבושיהם עברה תהליך עיור מהיר וכך הוקמו בה ערים חדשות כגון:

- קירואן שבצפון אפריקה (אזור תוניסיה כיום) - נוסדה בשנת 670
- שיראז שבפרס - נוסדה בשנת 674
- בגדאד שבמסופוטמיה (כינוי לשטח שרובו בעיראק ומיעוטו באיראן וסוריה) - נוסדה בשנת 762
- פס שבצפון אפריקה (אזור מרוקו כיום) - נוסדה בשנת 808
- קהיר שבמצרים - נוסדה בשנת 969

הערים החדשות שהוקמו במהלך כיבושי המוסלמים התחילו את דרכן כמחנות צבא ועד מהרה התפתחו למרכזים של תרבות ומסחר. האוכלוסייה בערי הממלכה המוסלמית הגיעה לעיתים למאות אלפי בני אדם. הערים החדשות (כמו בגדאד וקהיר) היו מאד מתוכננות והוקמו לפי תבנית.

נוסף, הערים התפתחו בסמוך לדרכים ראשיות, שכן בדרכים אלו התנהל מסחר אשר סייע רבות לעושרה הכלכלי של הח'ליפות המוסלמית. התפתחות המסחר הביאה לעליית מעמד הסוחרים ולמרכז מסחרי שהתקיים בעיר שגדלה. היקפה האדיר של הממלכה המוסלמית שהוקמה ע"י יורשיו של מוחמד, אפשרה מעבר של סחורות מאזור הים התיכון אל המזרח ובכיוון ההפוך. הממלכה המוסלמית הייתה יחידה כלכלית אחת גדולה והמסחר בה גדל בהתמדה. הסוחרים נעו ברחבי הממלכה והערים שגשגו ונעשו למרכזי מסחר. ככל שגדלו הערים, גדל הביקוש לתחום המזון שהגיע מאזורי החקלאות. הייצור החקלאי הרב הביא לעודף סחורות והדבר תרם להתפתחות המסחר. כמו כן, הגיעו אל הערים חומרי גלם ומותרות כמו זהב, אבנים יקרות, בדים יקרים ותבלינים שיובאו ממקומות שונים בעולם כמו: הודו, סין ואירופה. הדינאר, שהיה המטבע המוסלמי, נעשה למטבע המרכזי שבאמצעותו התנהל המסחר. המסחר הצמיח בערים מעמד בינוני וגבוה שהייתה לו היכולת לשלם מיסים גבוהים לשלטון. המסחר בממלכה המוסלמית התנהל בשתי דרכים:

• בדרך הים- דרך המסחר המרכזית שהתנהלה בעיקר דרך האוקיאנוס ההודי. הסוחרים הגיעו לאזורים שונים ומרוחקים: הודו, סין, אפריקה. הסחורות הגיעו אל העיר בצרה שבדרום עיראק עיר מסחר ראשית בתקופת שלטונו של בית עבאס. מבצרה הועברו הסחורות לבגדד דרך נהר החידקל ומשם לאזורים אחרים כמו סוריה ומצרים. במאה ה-10 החל להתנהל מסחר גם עם ערי הנמל האיטלקיות ונציה ואמלפי.

• בדרך היבשה- באמצעות שיירות של גמלי, חמורים ופרדות.

ב. הח'ליף אל מנצור בחר בבגדד כבירת הח'ליפות מהסיבות הבאות:

סיבה פוליטית – הרצון להתרחק מהמרכז הקודם של בית אומיה, שהיה בדמשק. הרצון היה להקים מרכז ח'ליפות חדש במקומות שבהם יש מוסלמים חדשים.

סיבה תרבותית – האימפריה המוסלמית הושפעה רבות מן התרבות הפרסית ועל כן בחרה להתקרב אל אזורים שבעבר היו בשליטת הממלכה הפרסית, ועדיין היא שמרה על דת האסלאם ולשון השפה הערבית.

סיבה כלכלית – בגדד, שוכנת בסמוך למפרץ הפרסי, שם התפתח המסחר ומכאן הרצון לפתח כלכלה אשר היקפיה הם בינלאומיים ומעבר לזו שהייתה קיימת קודם בדמשק.

6) א. שניים מהמעמדות הגבוהים שהיו בעיר בגדד:

שופטים (קאדים), פעלו במחוזות השונים של העיר. הח'ליף נהג למנות את השופטים. משרת זקן השופטים היה לפקח על כל מנגנון השיפוט.

המוחתסאב- על השווקים היה ממונה ממשלתי שתפקידו לפקח על המסחר ולמנוע הונאה. הוא פיקח גם על המסגדים ובתי המרחץ.

חובות העבד: העבד חייב היה להישמע לאדון שלו, אשתו ובניו של העבד יהיו רכוש האדון,

זכויות העבד: לעבד היה מותר להתחתן ולהקים משפחה, כאשר התעלל האדון בעבד, היה עליו לשחררו, לעבד התאפשרה הזכות לחסוך כסף ולהשתמש בו ולנהל עסקים. היו עבדים שנשאו במשרות רמות דרג, כאלו שאפילו אזרחים לא החזיקו בהן.

חובות השפחה: חויבה לשמש כפילגש לאדון.

זכויות השפחה: כאשר אדונה של השפחה מת, גם היא נעשתה לחופשיה.

ב. לפי חוקי האסלאם, היה ליהודים מעמד מיוחד בממלכה המוסלמית. הם היו במעמד משפטי אחיד בכל רחבי הממלכה המוסלמית והייתה להם הגדרה: בני חסות (אהל א-ד'מה). המוסלמים ראו ביהודים כממשיכי מסורת דתית שמקורה בהתגלות אלוהית אמיתית לפני תקופתו של מוחמד. לכן הם זכו להגנת השלטונות ונהנו מחופש פולחן. אולם, לא הוענקו להם כל פריבילגיות (זכויות יתר).

ע"פ התפיסה המוסלמית, ייחודם של היהודים לעומת עובדי אלילים היה בהיותם: "אלה אשר ניתן להם הספר", כלומר קבוצה שקיבלה בעבר כתבי התגלות מאלוהים. אומנם הם סטו מהדרך הנכונה בכך שסירבו להודות בהתגלות הסופית והאמיתית שהביא עימו מוחמד, אך הם מחזיקים בתורות שמקורן אלוהי. לפיכך, היהודים הוגדרו כ- "אהל אלכתאב" - אנשי הספר, פרי התגלות אלוהית, ולכן זכו ליחס טוב יותר מאשר עובדי האלילים.

בין השליט המוסלמי ליהודים בעולם המוסלמי התקיים "חוזה חסות". המרכיבים העיקריים של חוזה החסות שחייבו את היהודים היו כאמור שניים: מס החסות וההכרה בעליונות האסלאם.

מס החסות- בן החסות שלא יכול היה להוכיח כי שילם את המס, נחשב כמי שהפר את החוזה ולכן החוזה לא חל עליו ומותר לפגוע בו וברכשו. לכן הקפידו בני החסות לשאת עימם לכל מקום קבלות מיוחדות על תשלום מס החסות השנתי. מרכיבו העיקרי של מס זה היה מס הגולגולת: ה- "ג'זיה", שחל על כל גבר לא מוסלמי. גובה המס ומידת אכיפתו השתנו מזמן לזמן וממקום למקום. סוג אחר של מס היה ה- "חראג", מס קרקע מיוחד. במשך הזמן איבד מס זה את משמעותו כיוון שרוב בני החסות נטשו את עבודת האדמה ועברו לעסוק במקצועות אחרים. לעיתים הטיל השליט על בני החסות מיסים נוספים, ובכלל מיסים אלו היקשו מאוד על חייהם של בני החסות.

הכרה בעליונות האסלאם- המרכיב השני של חוזה החסות. הבלטת עליונות האסלאם הייתה חשובה מאוד לשליטים המוסלמים והם נתנו לכך גם ביטוי על גבי מטבעות שנשאו כתובות בעד עליונות האסלאם. למשל, על מטבע שנמצא משנת 698-699 לספירה הנוצרית, שהיא שנת 79 להיג'רה (הספירה המוסלמית) נכתב: "מוחמד הוא שליח האלוהים, שאותו שלח עם הדרכה ודת האמת, כדי לעשותה עליונה על כל האחרות, ואף אם הכופרים לא ירצו זאת".

7) א. העיקרון התיאולוגי שהנחה את יחס הנוצרים אל היהודים בחברה הנוצרית בימי הביניים מבטא את עליונות ועדיפות הדת הנוצרית על פני זו היהודית. על פי הנצרות, היהדות חטאה, כשלה, לפיכך העם היהודי איננו העם הנבחר עוד. על כן, הכנסייה הנחתה להפריד את היהודים מהתושבים הנוצריים וזאת על מנת להשפילם ולהעמיד את היהודים על טעותם בכך שדחו את ישו ואת הנצרות. השפלה זו באה לידי ביטוי במקום מגוריהם של היהודים הנפרד על ידי חומה מזה של הנוצרים, בלבושם המבדיל אותם מיתר האוכלוסייה.

ב. בקטע המקור, ניתן לראות כי היהודים השיגו זכויות מתחומים שונים:

ראשית, ניתנה להם האפשרות לחיות ע"פ עקרון של "מדינה בתוך מדינה", כלומר, ליהודים התאפשר להקים אוטונומיה משלהם, שם הם היו האחראיים בתחום השיפוט ולא ניתן להתערב להם, כמתבטא בציטוט: "הם הורשו להקים מסגרת עצמאית משלהם...".

שנית, ליהודים הייתה האפשרות לשמור על חופש הפולחן הדתי, לקיים את מנהגיהם והמסורות הנובעים מהדת שהשתייכו לה, היהדות. ניתן להבין זאת על פי הציטוט: "מוענק לה חופש פולחן, הזכות להקים בית כנסת ובתי קברות", ומכאן האפשרות לחופש דת למרות שחיו כמיעוט בחברה שבה הרוב נוצרי.

שלישית, ליהודים הייתה האפשרות להתפרנס, לנוע ממקום למקום לשם כך, כפי שניתן לראות בציטוט: "החירות לסחור במגוון של סחורות..."

זכויות אלו ניתנו ליהודים מהסיבה העיקרית והיא שהשליטים המקומיים רצו בקרבם של היהודים. ליהודים היו כספים, קשרים כלכליים, עסקאות מתחומים שונים, כל אלו העשירו את קופת הכספים של השליט, בשל מיסים שהוכנסו אל העיר, ומכאן היכולת והרצון לפתח אותה, וכדי שיהודים יגיעו אל העיר, יש לתת להם את התנאים שיאפשרו את ישיבתם בעיר. תנאים אלו ניתנו במסגרת כתב זכויות/פריבילגיה שהיהודים זכו לה מהשליט, ללא צורך במאבק כדי לקבל זאת.

8) א. יסודה של פראג מתחיל ב-870 כאשר משפחת פרמישל מקימה על הגדה השמאלית של נהר ולטאבה מבצר. תפקיד המבצר היה להגן על המשפחה וסביבו מתפתחת פראג. העיר הוקמה על נתיב סחר ראשי שעבר מגרמניה לרוסיה. בסוף המאה ה-9 הוקמה לידו כנסייה, ועם הזמן מוקמות כנסיות ומבצרים על הגדה הימנית. במאה ה-10 הופכת פראג למקום מסחר שמושך אליו סוחרים, אנשי דת ואצילים מכל רחבי אירופה. באמצע המאה ה-12 פרצה שריפה בפראג, גורם שהאיץ מעבר של אנשים להתיישב בגדה הימנית. במאה זו ממשיכה הגדה הימנית להתרחב ומוקם בה שוק שבו מתנהל מסחר בימי סוף השבוע. הסוחרים החלו בונים בקרבת השוק את בתיהם והיקף המסחר בשוק מביא את המלך להחלטה למנות אדם שיפקח על המסחר באזור וגם כדי לגבות מיסים. במאה ה-13 מצורפת הגדה הימנית לשטח העיר פראג, ויש בה כעת בית כנסת אחד, כנסיות

ב. פראג נהפכה למרכז מדיני בשל מספר סיבות:

כשנבחר קרל לקיסר האימפריה הרומית בשנת 1355, הוא הופך את פראג לבירת האימפריה. עובדה זו מביאה לפגישות מדיניות בעיר, לפיתוחה, הבאת פקידי הממשל ומשפחותיהם וחצר המלך.

גם לשושלת בית הבסבורג יש מקום מרכזי בתהליך הפיכתה של פראג למרכז מדיני. במאה ה-16 עוברת פראג שינוי כאשר האזור שבו נמצאת פראג עובר לשליטת השושלת

ההבסבורגית בשנת 1526, והמלך פרדיננד ה-1 מכיר בעיר פראג כעיר הבירה של השושלת, כמו גם המלך רודולף השני.

כתוצאה משינויים אלו, מתרחשת השקעה מירבית, בעיקר כספית בפיתוחה של העיר, המשפיעה רבות על ההתפתחות הכלכלית. כך למשל, המלך קרל ה-4 המשיך בפיתוח העיר ובונה מבנים אדירים, כמו גשר ענק שחיבר בין 2 גדות הנהר שהקל על המעבר. ברחבי פראג היו גשרים שחיברו בין שני חלקי העיר אך הם היו מעץ ונשברו או נשרפו. החידוש של קרל היה בבניית גשר יציב מאבן, והודות לכך ניתן להביא סחורות ולקיים מסחר התורם עוד ועוד להתפתחות העיר.

כמו כן, המלך פרדיננד ה-1 הפך את פראג לעיר הבירה של השושלת במקום וינה, ובעלי תפקידים חשובים וחצר המלוכה של המלך קובעים בה את מקום מושבם. עובדות אלו הביאו להתפתחות מהירה של העיר והיא הפכה למוקד משיכה עבור אנשים חשובים, סוחרים, משקיים, אצילים ועוד. לעיר הגיעו אנשים ממדינות זרות כמו: הולנד, איטליה, צרפת, ספרד ואנגליה. פראג הופכת לעיר מרכזית בתחומי המדע, כלכלה, תרבות ודת. כתוצאה מכך המלך אף מפנה כספים להתפתחות העיר, על מנת שזו תהיה ראויה להיות ערי בירה ומשכנו של המלך.

9) א. המהר"ל התנגד לשיטת הלימוד שהייתה נהוגה בישיבות, "שיטת הפלפול" - לימוד על דרך הויכוח, והוא טען ששיטת לימוד בדרך הויכוח אינה תורמת להבנת החומר הנלמד. המהר"ל טען כי החינוך נרכש בהדרגה, הלומד צריך לשלוט קודם היטב במקרא, לאחר מכן במשנה ורק אחר כך להתחיל ללמוד תלמוד. הפתרון הינו הקניית חינוך בהדרגה, הלומד צריך לשלוט היטב בתורה ובמשנה, ורק אחר כך ללמוד תלמוד, ולא בשיטת הפלפול. לכן צריך בגיל הרך ללמוד מקרא, בגיל העשרה ללמוד משנה ובנעורים להגיע לתלמוד.

בנוסף, בהקשר להשפעה של מגמות מסוימות של הרנסנס וההומניזם על הספרות היהודית, המהר"ל התנגד לניסיונות לשלב בין לימודי קודש ללימודי חול ולהשוות או לעמת בין מקורות יהודיים למקורות חיצוניים. הפתרון של המהר"ל היה לשמור על הפרדה מוחלטת בין לימודי קודש ללימודי חול, ולא לערב או להשוות בין מקורות חיצוניים ובין דברי תורה ודברי חז"ל. המהר"ל היה בעד לימודים כלליים כמו: הסטוריה, מדעים והוא ראה בזה סולם

לעלות אל חכמת התורה והכרת הבורא. הוא דרש לשמור על הפרדה מוחלטת בין לימודי קודש והתורה לבין לימודי חול ולימודים חיצוניים.

ב. המהר"ל טען כי עם ישראל חייב להישאר בגולה, וראה בכך משמעות חיובית. לטענתו, עם ישראל אינו רשאי לנקוט שום אמצעי כדי שלנות את מצב הגלות, לא להתערבב בין הגויים ולא לעלות לארץ ישראל לפני הגאולה. המהר"ל טען שעל היהודים להיבדל מהחברה הלא יהודית, הוא סבר כי אם העם יתערבב עם הגויים או יעלה לארץ ישראל זה יגרום לאובדנם. המהר"ל סבר שהמצב של רדיפת ישראל היא מכיוון שהוא אלוהי. עם ישראל אינו שייך לעולם הזה כמו שהאלוהות אינה שייכת לעולם הזה. לטענתו העם היהודי הוא רוחני בניגוד לשאר העמים שהם גשמיים. כשם שהאלוהים הוא נבדל מהעולם הזה גם עם ישראל צריכים להיות נבדלים מהעולם הגשמי, ומהסדר הפוליטי לאומי של שאר העמים. המהר"ל טען שמקומו הטבעי של עם ישראל הוא בארץ ישראל בשלטון עצמי.

.10

א. לאום הוא קבוצה של אנשים בעלי זיקה ושייכות האחד לשני השואפים להגדרה עצמית במסגרת מדינה עצמאית. ללאום ישנם מספר מאפיינים המלכדים אותו, וניתן לראות רבים מהם בקטע:

- (1) "לא יהיה אפשר להבין את ההיסטוריה שלנו" – האירועים שהתרחשו בהיסטוריה ושייכים לזיכרון הקולקטיבי של הלאום מהווים גורם המחבר ביניהם.
- (2) "ואת שפתנו" – השפה המשותפת, מאפשרת לקיים תקשורת ייחודית בין בני הלאום ובתוכה ישנם אף מאפיינים תרבותיים של בני הלאום.
- (3) "מקצה אל קצה מבורכת עדיין מולדתנו בנכס זה אשר הנחילו לנו אבותינו" – הזיקה למולדת משותפת אשר עוברת בירושה מדור לדור בין בני הלאום.
- (4) "חגים עממיים, מנהגים, מסורות ומשחקים" – המסורת המשותפת שמייצרת את התרבות המיוחדת לבני הלאום ומאחדת ביניהם.

ב. במהלך המאה ה-19 החלו להתעורר ברחבי אירופה תנועות לאומיות. להתעוררות זו היו מספר גורמים, וביניהם התנועה הרומנטית ותנועת ההשכלה:

- רעיונות/תנועת ההשכלה : באמצע המאה ה-18 קמו מספר הוגי דעות שהביאו לעולם רעיונות חדשים, רעיונות של קידמה, והם זכו לכינוי "תנועת ההשכלה" (בניהם אנשים כגון ג'ון לוק ותומאס הובס). אנשים אלה טענו שיש לעשות שימוש בתבונה, יש להטיל ספק, לא כל דבר שהכומר אומר צריך להסכים לו, בני האדם נולדו חופשיים ושווים והם יכולים לשנות את המציאות שבה היא חיים. תנועת ההשכלה טענה שלכל בני האדם יש זכויות טבעיות (חופש, חירות, קניין), כמו כן, השליט צריך לדאוג ולספק זכויות אלו ואם הוא איננו עושה זאת אז צריך ואף מוצדק למרוד בו על מנת לזכות בזכויות הטבעיות.

כאשר העמים שהיו תחת שלטון זר וחסרי זכויות נחשפים לרעיונות ההשכלה, הם מבינים שהם זכאים לזכויות ולמדינה משלהם. הם הבינו שכדי להשיג מטרות אלו הם חייבים להקים תנועה שתנהל את המאבק, תכוון אותו ותסחוף את העם למאבק שסופו מדינה עצמאית בעלת זכויות.

- רעיונות/תנועת הרומנטיקה : מספר שנים לאחר הופעת תנועת ההשכלה, מופיעה תנועה חדשה בשם 'הרומנטיקה'. בניגוד לתנועת ההשכלה ששמה דגש על התבונה, תנועת הרומנטיקה שמה דגש על הרגש והדמיון. הרעיון המרכזי של תנועה זו הוא "שיבה אל העבר", כלומר בעבר היה טוב יותר. על מנת לחזור אל העבר היפה והטוב, תנועת הרומנטיקה מעודדת את השימוש בסיפורים, בסמלים, בגיבורים, בשירים ובכל דבר אשר מעורר כמיהה וגעגוע אל העבר – ובכך מתחזקת תחושת הלכידות והזיקה ללאום. למשל, בעבר היה העם היווני חלק מאימפריה חופשייה שעמים רבים חיקו את תרבותה. אולם, בתחילת המאה ה-19 העם היווני נתון תחת שלטון זר ומרגע שמתעורר רצונו לחזור אל העבר, הוא מבין שכדי שזה יקרה הוא צריך להקים תנועה לאומית שתסייע לשחרורו.

גורם נוסף שתורם לצמיחת הלאומיות:

המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון : עד שנת 1789, החברה בצרפת מחולקת למעמדות, כל מעמד מקבל ייצוג שווה למעמד אחר ב-'אסיפת המעמדות', דבר שמבטיח את כוחם של מעמד האצולה והכמורה. בזמן ששני מעמדות אלה מהווים כ-2% מהעם ובעיקר יש להם זכות של פטור ממיסים, המעמד השלישי (איכרים, פועלים, בורגנים) מהווה כ-98% מהעם והם בעיקר אלו שנושאים בנטל המיסים. כאשר עול המיסים גבר, וכך גם הרעב והאבטלה, פונה המעמד השלישי למלכה מארי אנטואנט כדי שתפתח את מחסני המזון ובתשובה המבטאת את אטימות חצר המלוכה היא אומרת "אם אין לחם, שיאכלו עוגות". באוגוסט 1789 מחליט המעמד השלישי למרוד, הוא מפזר את אסיפת המעמדות ומקים את האסיפה הלאומית שבה מבוטלים זכויות היתר, מבוטלות המעמדות והעם מקבל זכויות.

כאשר עמים רואים שהמאבק של העם הצרפתי הצליח ושהם זכו לזכויות, הם מקבלים השראה, "אם הם יכולים גם אנחנו יכולים", ומחליטים להקים תנועת לאומית אשר תפעל להקמת מדינה.

בתחילת המאה ה-19 יוצא נפוליאון למסע כיבושים באירופה, שבמהלכו הוא מבקש להפיץ את סיסמת המהפכה "חירות, שוויון, אחווה". עמים שהיו תחת שלטון זר חשבו שנפוליאון יגיע וישחרר אותם אך בפועל הוא השאיר בשטחם את צבאו, גבה מהם מיסים והם הבינו שהם בעצם החליפו שליט אחד בשליט אחר. הם הבינו שעצמאותם תלויה בהם בלבד ולכן הקימו תנועה לאומית שתפעל להקמת מדינה משלהם. הרגש הלאומי של העמים הכבושים התעורר וגרם להם להתאחד בדרישתם לחירות לאומית.

.11

בין התנועות הלאומיות שהתעוררו במהלך המאה ה-19 היו התנועה הציונית והתנועה הלאומית האיטלקית (ריסורג'ימנטו). תנועות אלו היו דומות בחלק ממאפייניהן ושונות בחלק ממאפייניהן.

א. באשר למטרותיהן של שתי התנועות, ניתן לומר שהן היו דומות:

שתי התנועות שאפו להשיג עצמאות מדינית ולהקים מדינה ריבונית בטריטוריה אליה הייתה להם זיקה.

שתי התנועות שמו להן למטרה לגרש את הכובש הזר שישב באותה העת בטריטוריה בה רצו להקים מדינה.

שתי התנועות רצו ללכד את בני הלאום המשותף ולתת זכויות לבני הלאום (אם כי בתנועה הלאומית האיטלקית מדובר היה בעם שישב בטריטוריה, בעוד שבתנועה הציונית מדובר היה בקיבוץ יהודי העולם בכדי לתת להם זכויות במדינה שתקום).

ב. באשר לגורמים שערכו את מאבקן של שתי התנועות:

גורם מעכב משותף לשתי התנועות הוא השליט הזר שישב בטריטוריה אותה ביקשו לעצמם (באיטליה- בעיקר אוסטריה, בארץ ישראל – העת'מאנים ולאחר מכן הבריטים). שליטים אלו רצו להמשיך ולשלוט על שטחים נוספים כיבטוי לעוצמה פוליטית ולהעשיר את קופתם באמצעות גביית מיסים. כדי להבטיח זאת הם עמדו מול כל סממן של מרד ודיכאו מרידות באכזריות.

גורם מעכב משותף נוסף הוא התנגדות של חלק מאנשי הדת. בתנועה הלאומית האיטלקית היו אלו האפיפיור ואנשי הכמורה, שכן הרעיונות הלאומיים ביקשו להפחית מעוצמת אנשי הדת וליצור מדינה דמוקרטית ולא דתית וכן לנשל את האפיפיור מאדמות רבות שהיו בבעלותו. בתנועה הציונית היה זה הזרם החרדי, אשר התנגד לציונות הן בגלל האיסור "לעלות בחומה" (לבצע פעולות אקטיביות להקמת מדינה טרם ביאת המשיח) והן בגלל אופייה החילוני של התנועה הציונית.

עם זאת, בעוד שלתנועה הציונית היה גורם מעכב בדמות קושי תרבותי ולשוני, שכן היהודים היו פזורים במדינות רבות עם מנטליות שונה ושפה אחרת, הרי שלאיטלקים לא היה קיים קושי זה שכן שפתם של רוב האיטלקים הייתה אחידה.

א. אחת מהאמצעים שקעה התנועה הציונית בכדי להשיג את מטרתה, הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, היתה השגת צ'רטר (זיכיון) שייתן אישור ליהודים להקים את מדינתם בארץ ישראל. מבין הפעולות שעשה הרצל להשגת הצ'רטר על ארץ ישראל:

(1) מגעים עם הסולטאן הטורקי – הרצל נסע מספר פעמים לטורקיה בשביל ליהפגש עם הסולטאן הטורקי. רק לאחר מספר ניסיונות כושלים, הצליח לבסוף להשיג את הפגישה המיוחל תעם הסולטאן והציג בפניו את ההצעה לתת ליהודים להתיישב בארץ ישראל בתמורה לסיוע בחיסול החובות של האימפריה העת'מאנית (באמצעות כספים אותם היה ברצונו לגייס מיהודים עשירים כמו הברון רוטשילד והברון הירש) שהייתה אז במצב כלכלי גרוע. עם זאת, הסולטאן סירב לבקשתו, שכן לא רצה להסתכסך עם אוכלוסייה מסלמית וחשש כי עמים נוספים יבקשו עצמאות, והסכין רק להתיישבות יהודים כיחידים ברחבי האימפריה.

(2) מגעים עם קיסר גרמניה – הרצל נפגש מספר פעמים עם הקיסר הגרמני בכדי שיסייע בהפעלת לחץ על טורקיה (בין שתי המדינות הייתה קרבה) שתתן ליהודים צ'ארטר להקמת מדינה בארץ ישראל. זאת, מתוך אינטרס של הגרמנים שהמדינה שתקום תהיה ביחסי ידידות וכלכלה קרובים עם גרמניה, וכן היהודים שבגרמניה יצאו מתוכה ותצומצם האנטישמיות. עם זאת, הקיסר הגרמני חשש להסתכסך עם הטורקים, ועל כן סירב לבקשתו להפעיל לחץ על הסולטאן הטורקי.

מגעיו המדיניים של הרצל להשגת צ'ארטר (שמלבד אלו שהוצגו לעיל, כוללים גם מגעים אינטנסיביים עם בריטניה, ששיאם ב"תכנית אוגנדה") נכשלו בסופו של דבר, שכן המעצמות הרלוונטיות לסוגיה סירבו לאפשר לעם היהודי (או לסייע ליהודים בהשגת אישור ל) הגדרה עצמית בארץ ישראל – כל אחת מסיבותיה שלה (סיבות פנימיות, סיביות הקשורות ליחסי חוץ ועוד).

ב.ב-2 בנובמבר 1917 פרסמו הבריטים את הצהרת בלפור, על פיה בריטניה "רואה בעין יפה הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל". על אף הנוסח העמום של ההצהרה, שאינה אומרת מה יעשו הבריטים במישור האופרטיבי, מה הכוונה ב"בית לאומי" ובאילו שטחים מארץ ישראל מדובר, הרי שההצהרה עוררה שמחה אצל היהודים והתנגדות אצל הערבים.

יהודים רבים גילו ביטויי הערצה לבריטניה והשוו את ההצהרה לבניית בית המקדש ה-3. היהודים הרגישו כי זה עניין של זמן עד שתקום מדינה ובימי בעלייה השלישית עלו יהודים רבים לארץ ישראל הודות להצהרה החיובית. הם ראו ביום פרסום ההצהרה יום חג, ואף יצאו בארץ ישראל כרוזים התומכים בהצלחתה של בריטניה במלחמת העולם הראשונה (שהתנהלה באותה עת) ומביעים רגשי תודה והכרת טובה באם הדבר יקרה (ראוי לציין כי היהודים שהשתלבו בעמי אירופה לא שמחו בהצהרה כי חששו שהדבר יפגע בהשתלבותם ויביא לסילוקם ולאנטישמיות כלפיהם).

בניגוד ליהודים, ערביי ארץ ישראל גילו עוינות להצהרת בלפור ודחו אותה לחלוטין. לשיטתם, ההצהרה למעשה הביאה את בריטניה לתמוך רק בצד אחד, היהודים, ונישלה את הערבים מזכויותיהם על הארץ בה הם יושבים ושייכת להם, יום פרסום ההצהרה היה מדי שנה ליום של פורענות במהלך שנות שלטון הבריטים בארץ ואף לאחריו.

.13

א. ההתערורות הלאומית באירופה במהלך המאה ה-19 הביאה לתמורות רבות בשדות חיים שונים, שהבשילו בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20.

2 שינויים במפה המדינית:

1) האימפריות המסורתיות ששלטו באזור (האימפריה העת'מאנית, האימפריה האוסטרו-הונגרית) התפרקו, שכן העמים הכבושים שחיו בתוכם ניהלו מאבק מתמשך נגד היותם כבושים על ידי שלטון זר.

2) במקום האימפריות שפורקו הוקמו מדינות לאום חדשות (כגון יוון ואיטליה), כפרי למאבקן של התנועות הלאומיות ורצון להגדרה עצמית במסגרת ריבונית משלהן.

שינוי נוסף שיצרה הלאומיות המודרנית:

אופי החברה, בשל הרעיונות האינטלקטואליים המודרניים שתורגמו הלכה למעשה לאופי המשטר, הלך ונהיה דמוקרטי. במקום חברה פיאודלית, בעלת סדר כלכלי-חברתי מעמדי, הלכו החברות ונהיה דמוקרטיות יותר, ובתוך כך שוויוניות וכאלו הרואות ערך בזכויות הפרט.

ב. במהלך השנים 1882-1914 התקיימה עלייה של יהודים לארץ ישראל, במסגרת התנועה הציונית, בשני גלים מרכזיים שכונו "העלייה הראשונה" ו"העלייה השנייה". גלי עלייה אלו, הביאו לשינויים בארץ ישראל במגוון תחומים.

שינוי בתחום ההתיישבות: עד תחילת העלייה הראשונה, ארץ ישראל הייתה מיושבת בעיקר בערים ערביות (עזה, רמלה ועוד) ובערים מעורבות (ירושלים, חברון, צפת, טבריה שאף נקראו "ערי קודש"). לצד נקודות התיישבות יהודיות בודדות כמו מקווה ישראל ופתח תקווה (פ"ת הייתה המושבה הראשונה).

בימי העלייה הראשונה והשנייה הוקמו בארץ עשרות מושבות, בנוסף עיר עברית ראשונה. ההישג הגדול של עליות אלו הינו כפול: ראשית, עשרות ישובים עבריים הוקמו, דבר שלא היה קודם לכן. שנית, ישובים אלו לא הוקמו במקום אחד אלא היו פזורים בכל רחבי הארץ (הגליל העליון-מטולה, בקעת הירדן - דגניה, מישור החוף - זיכרון יעקב, השרון - כפר סבא). עובדה זו יצרה היאחזות רחבה על הקרקע וכך תשתית של ישובים יהודיים בעלי רצף טריטוריאלי אשר יוקמו בשנים הבאות.

שינוי בתחום התרבות והחינוך: התחייה הלאומית של העם היהודי בארץ ישראל בשנים בין 1881-1914 כללה גם את החייאת השפה העברית, לצד טיפוח תרבות וחינוך לאומיים. רוב היהודים במאה ה-19 לא דיברו בגלותם עברית אלא שפות יהודיות אחרות כמו יידיש ולדינו, וכן את שאר שפות העולם. משימה חשובה של התנועה הציונית הייתה להשיב בארץ ישראל

את העברית כשפת הדיבור ושפת התרבות של העם היהודי. המשימה לא הייתה קלה שכן אנשי הישוב הישן, אשר למדו לימודי קודש, התנגדו לכך מפני שעברית הייתה שפת הקודש. מוביל המאבק להחייאת השפה העברית היה אליעזר בן יהודה, מורה בימי העלייה הראשונה. על פי תפיסתו, עם שרוצה שיכירו בו כעם, חייב שתהיה לו שפה אחת טבעית ומשותפת שתלכד, תגבש, תאחד ותייחד אותו מיתר העמים. כדי לעודד את השימוש בשפה העברית, הוא הוציא מילון בעברית ואף הפיץ עיתונים בשפה העברית.

אירוע מכונן בהקשר להחייאת השפה היה "ריב הלשונות/מלחמת השפות": ב-1913 החליטה חברת "עזרה", שמומנה על ידי יהודי גרמניה, להקים מוסד ללימודים גבוהים - "הטכניון". ההחלטה הייתה ששפת ההוראה במוסד זה תהיה גרמנית בשל שתי סיבות עיקריות: ראשית, אוצר המילים של השפה העברית הינו דל. שנית, הספרות המקצועית כתובה בשפה הגרמנית. היישוב העברי בארץ התנגד לכך שתכנים יועברו בשפה הגרמנית שכן הוא טען שהדבר יהווה פגיעה במעמד השפה העברית ואף נסיגה אחורנית. חברת "עזרה" סירבה לשנות את החלטתה ובתגובה פרשו המורים והתלמידים מבתי הספר של חברת "עזרה" בארץ והקימו בתי ספר חלופיים, באופן עצמאי וללא תמיכתה הכספית של חברת "עזרה". בסופו של דבר חברת "עזרה" נכנעה והוחלט שהטכניון יוקם כאשר שפת הלימוד תהיה עברית, למעט שתי מקצועות שגם הם בהמשך יועברו בשפה העברית. אירוע זה הוכיח עד כמה השפה העברית הייתה חשובה ליישוב בארץ והמאבק הוכיח שהיישוב יכול להתמודד במצב של משבר, לפעול באופן עצמאי וללא תלות כספית בגורמים חיצוניים – ותרם להעלאת מעמדה של השפה העברית.

14. מקור- ארץ ישראל בשנים 1945-1947

א. הקשיים של המעפילים המופיעים בקטע הם:

1. תנאים- האוניות שהפליגו אל חופי הארץ היו קטנות במיוחד ועליהן מספר רב של מעפילים, רב יותר מהמספר שהאוניה יכולה באמת להכיל. על האוניה היתה צפיפות גדולה, מה הביא את אנשיה לשוט בתנאים קשים כמו החוסר במקומות לינה. כמו שכתב שלמה פרץ "האנייה היתה קטנה.. ישנו ממש כמו סרדינים, בתנאים גרועים."

2. מאבק מול הבריטים- חיילי המנדט הבריטי היו נחשבים לתפוס את היהודים שעלו בצורה בלתי חוקית לארץ (המעפילים). הבריטים עשו מאמצים רבים ע"מ לגלות אוניות אלו עוד ממרחק רב מן החוף באמצעות מטוסים שצילמו בשטחי הים. בנוסף לאחר שהתגלו, הבריטים נלחמו בעולים באמצעים קשים ביותר (כמו גז מדמיע) ע"מ להוריד אותם מהאניות ולשלוח אותם על עקבותיהם או לחילופין אל חופי קפריסין. כמו במתואר בכתוב "נתגלינו ע"י שני מטוסים של חיל האוויר המלכותי (הבריטי) אשר צילמו את האנייה... באותו הרגע עצמו התנפלו עלינו החיילים מכל הכיוונים, התיזו עלינו גז מדמיע ופלטו את תוך האנייה.."

3. ההגעה לקפריסין- בחופי קפריסין עברו היהודים בדיקות מקיפות וקפדניות על גופן ורכושם, דבר שכל להשפיל רבים מהם וכן להתיש אותם לאחר שגם כך היו מותשים מתלאות הדרך. כפי שמצוין בקטע "לאחר 18 שעות הפלגה, הגענו לקפריסין. עברנו ביקורת קפדנית על גופנו ועל חפצינו".

- על פי מה שלמדתי מבצעי העפלה המשיכו למרות הקשיים והסכנות משום שבאמצעות העפלה היה ניתן להציג לעולם את המאבק הנחוש של העקורים היהודים לעלות לארץ ישראל. וכן להגביר את המודעות לבעיית העקורים היהודים ולחשוף את אטימותה של המדיניות הבריטית אל דעת הקהל העולמית. בנוסף כמובן לסיבה האידיאולוגית- ציונית- להתיישב בארץ ישראל. שבגינה הרצון היהודי לעלות, למרות הקשיים, היה עז.

ב. אחד מתחומי המאבק של היישוב היהודי בשלטון הבריטי היה תחום ההתיישבות.

אחת מן המטרות למאבק זה היא גבולות המדינה היהודית- אנשי היישוב דגלו ברעיון שבמקום שבו יהיה יישוב יהודי, שם יקבע הגבול למדינה היהודית כשתגיע ("התיישבות קובעת גבולות") כלומר קביעת עובדות בשטח כדי שאם וכאשר יחלקו את הארץ בין היהודים לערבים, שטח המדינה היהודית יהיה גדול ככל שניתן. ואכן כך היה- בשנת 1947, כשדנים באו"ם על תכנית החלוקה ועל גבולות המדינה היהודית, קו הגבול עבר היכן שהיה יישוב יהודי. לכן הנגב, לדוגמה, היה חלק מהמדינה היהודית בתכנית החלוקה בזכות העובדה שהיו שם אחד עשר נקודות התיישבות יהודית.

א. מלחמת העצמאות נמשכה כשנה וחצי ובתוך המלחמה ניתן להבחין בארבע תקופות השונות זו מזו באופי הלחימה וכן ברמת הסיכון לקיום היישוב היהודי בארץ ולקיום מדינת ישראל. נציין כי המלחמה החלה כמלחמת תושבים בתושבים ולא כרוב המלחמות בהן נלחמים צבאות סדירים אל מול צבאות סדירים. מה גם שבמלחמה הזו, לפחות בתחילתה, לא היה הבדל בין עורף לחזית כלומר, כל הארץ היתה במצב של מלחמת קיום.

- אחת מן התקופות (התקופה הראשונה), נקראת גם "המאבק על הדרכים", שם זה מתאר את המאמץ המלחמתי שהיה בעיקר בדרך לירושלים וגוש עציון. ירושלים בתכנית החלוקה היתה עתידה להיות בין לאומית כשהדרך אליה ממישור החוף (שהיה אמור להיות שייך למדינה היהודית) היתה אמורה להיות שייכת למדינה הערבית, כלומר הרי ירושלים היושבים על הציר בדרך אל העיר מלאים בהתיישבות ערבים בכפרים, מה שמסכן מאד את הדרך לירושלים ועוד יותר הופך את תושביה לנצורים. ירושלים הינה דוגמא למקום יישוב המוקף כולו בכפרים ערביים אך מצב זה נכון גם עם תושבי גוש עציון וכן כל יישוב יהודי במצב דומה, היה נתון בסכנה. המאבק על הדרכים התנהל בשיירות משוריינות לצורך אספקת תחמושת ומזון אל התושבים הנצורים ורוב המאמץ המלחמתי, כאמור, נותב לשם.

בגלל שמלחמת העצמאות החלה כמלחמת תושבים בתושבים, לדעתי, התקופה הראשונה היתה מסוכנת ברמה האישית לכל יהודי החי בארץ ועל כן בה, יותר מהתקופות המאוחרות יותר, נשקפת סכנה משמעותית לקיום של היישוב היהודי.

- דוגמה לאירוע מן התקופה הראשונה- שיירת ה"ה. מחלקה המונה 40 חיילי חטיבת הראל פלמ"ח שיועדה להגיע אל קיבוץ כפר עציון הנצור בכדי לחמש אותם בתחמושת נוספת וכן מוצרי מזון חיוניים למלחמה. בפועל יצאו 35 חיילים למבצע זה. השיירה החלה את מסעה הרגלי מעמק האלה אל גוש עציון. בניסיון הראשון, הם שבו על עקבותיהם ובניסיון השני הם התגלו ונרצחו כולם על גבעה באמצע הדרך. השיירה אם כן מעולם לא הגיעה אל הקיבוץ וגופותיהם חוללו עד שלא היה ניתן

לזהות חלק מהחייילים וכן נלקחו מהשטח לקבורה כמה ימים לאחר מכן באישור

מיוחד.

ב. תכנית ד' התקיימה בתוך התקופה השניה של המלחמה. בתקופה זו מתרחשת תפנית בלחימה במסגרתה הכוחות היהודים עוברים למצב של התקפה מה שבא לידי ביטוי ב"תכנית ד".

שתי מטרות של "תכנית ד" הן:

1. השתלטות על שטחי המדינה היהודית למען יצירת רצף טריטוריאלי בין היישובים היהודים ובכך להגן על יישובים אלה ולהצליח להתנייד בצורה חלקה יותר בשטחי המדינה.

2. בזירה המדינית הובהר למפקדת ההגנה כי הבריטים מקדימים את עזיבתם את הארץ. היה ברור שכשזה יקרה יפלו צבאות מדינות ערב לארץ ישראל. לצורך כך סברו מפקדת ההגנה שיש להתחזק צבאית ומבצעית.

3. להראות לערביי ישראל שהעם היהודי גם הוא יכול להילחם מולם ולהיות התקפי בשעת הצורך.

- אחד מהישגיה של תכנית ד': באמצעות המדיניות ההתקפית נוצר רצף טריטוריאלי במרבית שטחי ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. בנוסף הערים המעורבות נכבשו (טבריה, יפו, צפת וכו') ועם כיבושן רבים מתושביהן הערבים ברחו. לרצף זה היתה חשיבות רבה לקראת הפינוי הבריטי וההכרזה על המת המדינה.

16. הסכמי שביתת הנשק ובעיית הפליטים

א. ההישגים הצבאיים של ישראל אילצו את מדינות ערב, כל אחת בנפרד, להיכנס למשא ומתן על הסדר שביתת נשק שהיה אמור להוביל בהמשך להסדרי שלום. המשא ומתן התנהל ברובו בחסות האו"ם. בעקבות הסכמים אלו נקבע קו הגבול בין מדינת ישראל למדינות השכנות. הקו, שסומן במפה בעפרון בצבע ירוק, כונה עד היום 'הקו הירוק'.

- בתום המלחמה לא היה ניתן לחתום על הסכם שלום מפני שהסכם כזה דורש הכרה של המדינות הלוחמות האחת בשניה. בגלל שמדינות ערב רבות, ובפרט המדינות השכנות (צבאות ערב שנלחמו במערכה), לא הכירו במדינה היהודית, לא היה ניתן לחתום על הסכם שלום.

ב. הגורמים להיווצרות בעיית הפליטים בסיום מלחמת העצמאות:

- עזיבה מרצון: כאשר החלה המלחמה לא הייתה הבחנה בין עורף לחזית וכל שטח הארץ הפך לשטח מלחמה. משפחות רבות העדיפו לשמור על חיי המשפחה, לעזוב את בתיהם ולחזור כשהמלחמה תסתיים.
- בריחה מאימת היהודי: במהלך המלחמה נפוצו שמועות על טבח של יהודים בכפרים של ערבים. שמועות אלו גרמו לערבים לברוח. כך למשל, ב-9 לאפריל 1948, התחולל קרב בכפר שנקרא "דיר יאסין" שלידי ירושלים. בקרב נהרגו, ככל הנראה, בין 80-100 מאנשי הכפר, אולם מסיבות שונות הופצה השמועה שהיהודים הרגו 254 מאנשי הכפר ולא תוך כדי קרב אלא בטבח שנעשה באוכלוסייה חפה משפע. שמועה זו התפשטה וגרמה לרבים לברוח ולעזוב את בתיהם.
- נשמעו לעצת מדינות ערב: כאשר מדינות ערב פלשו בשלב השני, הם הזהירו את הערבים והודיעו להם שעדיף להם לעזוב את בתיהם אחרת הם יפגעו במהלך פלישת הצבאות. רבים הקשיבו לעצה זו, עזבו וחשבו שיוכלו לחזור לבתיהם בתום המלחמה.
- גירוש על ידי צה"ל: במקומות מסוימים, צה"ל העמיס משפחות רבות על גבי משאיות מתוך רצון שיעזבו כמה שיותר ערבים על מנת להפחית את הסכנה ללוחמים היהודים בזמן המלחמה.

17. א. הקריקטורה שלפנינו מתארת את המצב של ישראל בתקופת ההמתנה שלפני מלחמת ששת הימים. ניתן לראות על פי הקריקטורה את הגורמים שהובילו לפרוץ המלחמה:

המלחמה הקרה - התייצבותה של ברה"מ לצד מדינות ערב והתייצבותה של ארה"ב לצד ישראל החריפו את המתח בין ישראל למדינות ערב, דבר שהוביל אל המלחמה. בנוסף, ברה"מ חימשה באופן מאסיבי גם את סוריה וגם את מצרים. דבר זה בא לידי ביטוי בקריקטורה בציון השמות "ברה"מ" ו "מערב", אשר מופיעים לצד איורי הפרצופים הרוגזים.

מתיחות עם סוריה - בסוריה עלה משטר חדש וקיצוני של "מפלגת הבעת". משטר זה שאף למלחמה עם ישראל וקיבל גיבוי מלא מברה"מ. בנוסף, ישראל וסוריה התנגשו על רקע זכויות השליטה על מקורות המים. סוריה החלה בפעולות שמטרתן הטיית מי הבניאס והחצבני לנחל הירדן, ובקיץ 1966 תקפו מטוסי צה"ל את האתר שבו התבצעו פעולות ההטיה. סוריה הפסיקה את פעולותיה אך הפוטנציאל להתלקחות נותר בעינו.

בנוסף, המתיחות בגבול הצפון - ב-7 באפריל 1967, בעקבות ירי סורי על טרקטורים ישראליים, תקף חיל האוויר הישראלי מטרות בסוריה. בתגובה לכך, הפגיזו הסורים בהפגזות כבדות על יישובי הצפון. עוד באותו יום הפילו מטוסי חיל האוויר בקרב אווירי 6 מטוסי מיג סוריים שחלקם נפלו על דמשק. ברה"מ האשימה את ישראל שבכוונתה לתקוף את מצרים, בת בריתה. אלה באים לידי ביטוי בציון השם "סוריה" בקריקטורה, לצד איור האגרופ.

תגבור הכוחות המצריים בסיני - ב-14 במאי 1967 החל הצבא המצרי לנוע בחצי האי סיני בעקבות ידיעות שקריות שמסרה ברה"מ למצרים לגבי ריכוז כוחות ישראלים גדולים על גבול סוריה. מצרים שהייתה בברית עם סוריה, הודיעה שהיא תגן עליה. נאצר, מנהיג מצרים, זיהה הזדמנות להציג את עצמו כמנהיג העולם הערבי, ולכן הורה לצבאו להיכנס לחצי האי סיני. דבר זה בא לידי ביטוי בקריקטורה בציון השם "מצרים" לצד איור האגרופ.

סגירת מיצרי טיראן - ב-22 במאי 1967, עם פינוי כוחות האו"ם מסיני, הודיע נאצר על סגירת מיצרי טיראן בפני אניות ישראליות. בצעד זה נאצר ביקש לחזק את מעמדו ולהשיג שיתוף פעולה כלל ערבי. ישראל ראתה צעד זה כהתגררות, כניסיון להטיל סגר ימי על ישראל וכעילה מוצדקת לפתיחה במלחמה. דבר זה בא לידי ביטוי בקריקטורה בציון השם "מצרים" לצד איור האגרופ.

ברית בין מצרים לירדן - ב-30 במאי 1967 כרת נאצר ברית עם ירדן והחל להעביר לשטחה כוחות צבא מצריים. שוב, צעד זה התפרש כצעד לקראת מלחמה וכדבר מסוכן ביותר למדינת ישראל והגביר את התחושה ש"טבעת הסגר" מתהדקת על ישראל. דבר זה בא לידי ביטוי בקריקטורה בציון השמות "מצרים" ו"ירדן" לצד איורי האגרוף.

דרישה לפינוי כוחות האו"ם מסיני - ב-16 במאי 1967 דרש נאצר ממזכיר האו"ם לפנות מחצי האי סיני את כוח האו"ם שהיה מוצב שם וחצץ בין ישראל לבין מצרים. דרישה זו נבעה משאיפתו לחזק את יוקרתו ומרצונו להוכיח לעולם הערבי כי כוונותיו רציניות, ישראל פירשה צעד זה כאות אזהרה לפרוץ מלחמה בקרוב. דבר זה בא לידי ביטוי בקריקטורה בציון השם "או"ם" לצד איור המסיכה.

ב. תוצאות מלחמת ששת הימים:

כיבוש ירושלים המזרחית מידי ירדן, כולל העיר העתיקה וכולל הגדה המערבית, אזור יהודה ושומרון.

למרות יתרונם של הסורים, אשר החזיקו בשטחים הגבוהים (הרי גולן), הצליח צה"ל לעבור את מוצבי הצבא הסורי ולהתקדם בתוך רמת הגולן ולהגיע עד לכביש המוביל לדמשק.

כתוצאה מהמלחמה עברו לשליטת ישראל שטחים נרחבים שהתגוררו בהן כמיליון ערבים. חלק מהתושבים באזורים אלה נמלטו בחזרה אל תוך שטחי המדינות הערביות ובכך הפכו לפליטים בפעם השנייה (לאחר שהפעם הראשונה הייתה במלחמת העצמאות).

השפעות המלחמה:

שינוי במצב הרוח הלאומי - בצל האובדן והשכול של 776 חללים וסבלם של אלפי פצועים, שררה בישראל אווירה חגיגית של ניצחון, שבעיקר נבעה מחזרה אל המקומות הקדושים: מערת המכפלה בחברון, קבר רחל בבית לחם, הכותל המערבי בירושלים. את אוירת הייאוש והחרדה ששררה בישראל ערב מלחמת ששת הימים החליפה אווירה של אופוריה והתעלות. רבים חשבו שהערבים

למדו לקח - הם לא יעזו שוב לתקוף את ישראל, ויהיו מוכנים לעשות שלום בכל מחיר. כמו כן, גל של אלבומי תמונות ניצחון שטף את ישראל ותרם לאווירה זו.

חיזוק המשק הישראלי - בתקופה שלאחר המלחמה עבר המשק הישראלי ממיתון לשגשוג כלכלי. יהודים רבים בעולם החלו להשקיע ולתרום כסף למדינת ישראל. הגידול בהשקעות הביא לפיתוח התעשייה, גידול בהעסקת עובדים, גידול בייצוא וירידה באבטלה. כמו כן, החל פיתוח התעשיות הצבאיות בישראל, בעיקר הודות לכך שצרפת, שהייתה ספקית הנשק העיקרית של ישראל הטילה אמברגו (צו איסור) על משלוחי ציוד צבאי חדיש לישראל, וכך התעשיות הישראליות החלו להתפתח ולא להיות תלויות באחרים. רמת החיים בישראל עלתה, והציבור הישראלי החל לצרוך מוצרי איכות ומוצרי מותרות. חצי האי סיני היווה פוטנציאל כלכלי עצום (היו בו בארות נפט, נסללו כבישים ומוצבים לאורך כל חצי האי סיני, נבנה קו בר לב- אשר סיפק עבודה רבה לקבלנים ועוד), מפרץ אילת הפך חופשי לתנועת אניות והתפתחה מערכת של יצוא ויבוא מאסיה ואפריקה. בנוסף, תיירים רבים החלו להגיע לישראל, יעד התיירות הפופולארי מאז ועד היום הינו העיר העתיקה בירושלים שנכבשה במלחמה זו.

היחס לשטחים שנכבשו - בישראל החל להיווצר ויכוח מיד לאחר המלחמה לגבי גורל השטחים הכבושים. ויכוח זה מלווה את החברה הישראלית עד היום. תנועת "גוש אמונים" השייכת לימין טענה כי השטחים הם שטחים משוחררים. לטענתם, שטחים אלה הם חלק בלתי נפרד מישראל ולכן זכותנו להתיישב בהם בכל מקום. תנועת "שלום עכשיו" השייכת לשמאל טענה כי אין להחזיק בשטחים אלה כי הם שטחים כבושים והאוכלוסייה בהם היא אוכלוסייה כבושה, ולכן יש לגשת מיד למשא ומתן להחזרת שטחים אלה תמורת שלום עם ארצות ערב. וויכוח זה קיים עד היום, ועולה חדשות לבקרים בשיחות על מו"מ עם הפלשתינאים, והוא אחד הגורמים לרע בחברה הישראלית בשאלת היחס לשטחים אלו.

במישור הצבאי-בטחוני - לאחר הניצחון במלחמה, הייתה תחושת ביטחון בגבולות והערבים הבינו כי לא ניתן להשמיד את מדינת ישראל. יחד עם זאת, צה"ל נאלץ להתמודד שוב עם מלחמת התשה קשה לאורך גבולותיה של מדינת ישראל. מלחמת התשה זו כללה לוחמה לאורך תעלת סואץ וחדירה של חוליות אש"ף מירדן.

א. באוקטובר 1973 היו אמורות להיערך בישראל בחירות לכנסת. בנספח שלפנינו מוצגת מודעת בחירות שפרסמה המפלגה שהייתה אז בשלטון, מפא"י, שם ניתן לראות באופן מובהק את תחושת האופוריה שאפיינה במהלך שש השנים שחלפו מאז מלחמת ששת הימים את החברה הישראלית, ואף אפיינה את אנשי הצבא והפוליטיקאים, אותה תחושת עליונות וזלזול כלפי הצד הערבי. כמו כן באותן השנים לא נעשה כלל משא ומתן בין ישראל למדינות ערב וזאת מתוך תחושה שאין למדינות ערב יכולת להילחם מולנו ובעיקר מתוך זלזול בכוחם וביטחון בכוחנו, לאור תוצאות מלחמת ששת הימים בה התקיפה ישראל את צבאות מצרים ירדן וסוריה, הביסה אותן, והמלחמה הסתיימה כאשר ישראל מגדילה את שטחה פי ארבעה (כבשנו את רמת הגולן מסוריה, את יהודה ושומרון מירדן כולל מזרח ירושלים והעיר העתיקה ואת רצועת עזה וחצי האי סיני ממצרים).

התוצאות המיידיות של המלחמה:

2650 הרוגים ישראלים (לסורים 4,000 ולמצרים 11,000)

מעל 7000 פצועים ישראלים

310 שבויים ישראלים

עשרות נעדרים ישראלים

ישראל חתמה על הסכם הפרדת כוחות עם מצרים בינואר 74 ועם סוריה במאי 74, עד אז כוחות המילואים עדין נשאר בחזיתות השונות והמשק הישראלי היה משותק.

ההשפעות המלחמה על ישראל:

בתחום חברתי: במקום אווירה של שמחה וניצחון כפי שהיה לאחר מלחמת ששת הימים, המורל בישראל היה ירוד, תחושה של אבל לאומי, הלוויות רבות נערכו. כמו כן, גולדה נתנה הוראה להקים וועדת חקירה ממלכתית בשם "וועדת אגרנט" על מנת לבדוק את כשלי המלחמה. הוועדה שמעה פוליטיקאים ואנשי צבא וכשפרסמה את מסקנותיה היא הטילה את האשמה על הדרג הצבאי והמליצה שלא ימשיכו בתפקידם (האשמה

הייתה כלפי הרמטכ"ל דדו, ראש אמ"ן אלי זעירא, ואלוף פיקוד דרום שמואל גורודיש).
הוועדה לא ראתה בדרג המדיני כאחראים למחדל (את גולדה ואת דיין). הציבור בישראל
לא הסכים למסקנות אלו, החלו בארץ להופיע הפגנות ומחאות ציבוריות שדרשו שדיין
וגולדה יתפטרו, דבר שאכן קרה. (אחד ממובילי המחאה היה סרן מוטי אשכנזי ממוצב
בודפשט). כמו כן, נוצרו תנועות מימין ומשמאל, "גוש אמונים" שדרשה ליישב את יהודה
ושומרון ולא לוותר על שטחים אלו – "שלום עכשיו" שדרשה משא ומתן מידי לשלום עם
מדינות ערב ולהחזרת שטחים.

בתחום הפוליטי: בבחירות שנערכו בדצמבר 1973, לאחר שהסתיימה המלחמה (בחירות
שהיו אמורות להיערך באוקטובר 1973 אך נדחו עקב פרוץ המלחמה), הציבור הישראלי
היה עדיין מבולבל והממשלה שהוקמה הייתה שוב בראשות מפלגת מפא"י/המערך
בראשות גולדה מאיר. גולדה מאיר החליטה להתפטר במאי 1974 ויצחק רבין עמד
בראש מפלגת המערך. כעבור שלוש שנים, בבחירות של 1977 ולאחר 28 שנות שלטון
מפא"י, מפלגתו של מנחם בגין- גח"ל/הליכוד היא שמרכיבה את הממשלה. מהפך זה
קרה בגלל שהציבור הישראלי מאבד את אמונו במפא"י (גולדה) ומואס בשלטונה, ראה
בה כאחראית למחדל של יום הכיפורים, ועל כן הציבור בחר ברובו בליכוד ובכך "סגר
חשבון" עם מפא"י/המערך על מחדלי מלחמת יום הכיפורים.

בתחום המדיני: במהלך המלחמה העבירה ארה"ב לישראל 22,000 טון של נשק רב כגון
מטוסים, חלקי חילוף ותחמושת שסייעו להכריע את המלחמה (יש האומרים כי בשל
המצב הקשה בארבעת הימים הראשונים, איימה גולדה מאיר שאם לא יגיע סיוע
אמריקאי, ישראל תעשה שימוש בנשק גרעיני. ידיעה זו לא אושרה מעולם אך יש
האומרים כי זה הלחיץ את האמריקאים, שהחלו בסיוע לישראל). כשמסתיימת המלחמה
מתחזק הקשר בין שתי המדינות ובעיקר התלות של ישראל בארה"ב, תלות שנמשכת עד
היום מבחינה צבאית, כלכלית ודיפלומטית. כמו כן, בשנת 1977 מגיע נשיא מצרים
סאדאת לביקור בכנסת, ובשנת 1979 נחתם הסכם שלום עם מצרים ועד שנת 1982
הועבר כל חצי סיני לידי מצרים, ורצועת עזה נשארה בידי ישראל (הניסיון לכפות
משא ומתן מדיני הוכיח את עצמו, מצידה של מצרים).

בתחום הצבאי: צה"ל ספג מכה קשה במלחמה זו. לאחר שהסתיימה המלחמה נכתבו תוכניות פעולה חדשות (כשנפל מוצב חרמון בידי סוריה, לאחד מקציני מודיעין שהיו במוצב היה זיכרון פנומנאלי והוא סיפר לסורים את כל אשר ידע, הוא נקרא עד היום "הקצין המזמר", ובעקבות המידע על כך שינה צה"ל הרבה מהתוכניות בגזרת סוריה). כמו כן הרבה מאוד ממחסני החירום של הצבא לא צוידו כראוי ולא היו תחת בקרה עד למלחמה. כשהמלחמה הסתיימה צה"ל ביצע "שידוד מערכות" בכל יחידותיו, כלומר החל תהליך של פיקוח ובקרה על מנת שהמחדל לא יחזור על עצמו.

בתחום הכלכלי: למרות שהמלחמה הסתיימה כעבור 18 ימים, כוחות המילואים עדיין המשיכו לשרת בצבא עד שנחתמו הסכמי הפרדת הכוחות, בנוסף כוח עבודה רב במשק הישראלי שותק בעקבות הפצועים הרבים, ההרוגים ובשל השעות של אנשי המילואים בחזיתות ולמשק הישראלי נגרם נזק רב שכן הוא היה משותק תקופה ארוכה. הנזק לכלכלה היה עצום, הייתה אינפלציה במשק הישראלי (ירידה בערך המטבע) וקיפאון כלכלי. בנוסף, חרם הנפט שהטילו יצואניות הנפט הערביות לקראת סוף המלחמה, העלה את מחירו וגרם לנזקים כלכליים. בנוסף, גדלו הפערים החברתיים-כלכליים בין שכבות האוכלוסייה בישראל.

19. תהליך הדה-קולוניזציה.

א. הקולוניאליזם הוא תהליך המתאר יציאה של מעצמה אל אזור מעבר לים, כיבוש האזור, שליטה באזור באמצעות צבא ופקידים וניצול האזור לטובת המדינה השולטת מבחינה כלכלית (מיסים, ניצול משאבים כגון מכרות שונים וכו'). תהליך הדה קולוניזציה הוא תהליך היסטורי של פירוק האימפריות הקולוניאליות הגדולות ועזיבתן את השטח שבו שלטו, לצד המאבק לעצמאות של המושבות והקמת מדינה עצמאית.

תהליך הדה קולוניזציה מתרחש באזור אסיה והמזרח התיכון בשנות ה-40 של המאה ה-20 ואילו באזור צפון אפריקה הוא מתרחש בשנות ה-50 וה-60 (אלג'יריה היא המדינה האחרונה שזוכה לעצמאות ב-1962).

הגורמים לתהליך הדה קולוניזציה בשנים 1945-1960:

הגורם הכלכלי:

- לאחר מלחמת העולם השנייה, עסוקות המעצמות הקולוניאליות בריטניה וצרפת בשיקום המדינות (מצבה של צרפת היה גרוע יותר). עלות ההחזקה של חיילים ופקידים כה רבים במדינות כה מרוחקות מהווה נטל גדול על קופת המעצמות. בריטניה וצרפת מבינות שהן לא יוכלו להחזיק כוח גדול במדינות הקולוניאליות ובמקביל גם לשקם את מדינתן. גורם זה מביא להבנה שעליהם לעזוב והן מעדיפות להשקיע את כספן בשיקומן.
- בזמן מלחמת העולם ה-2 עודדו והגבירו מדינות האם את הפיתוח התעשייתי והכלכלי של הקולוניות, דבר שחיזק את התחושה של הקולוניות שיש בכוחן לעמוד בזכות עצמן ולהשתחרר מן התלות הכלכלית שלהן במדינות האם.

הגורם האידיאולוגי:

- בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה, ישנה התעוררות לאומית בקרב העמים אשר נתונים תחת שלטון זר במזרח התיכון ובצפון אפריקה. עמים אלו דורשים את סילוק השלטון הזר ואת הקמת המדינה העצמאית שלה כה ייחלו.
- דעת הקהל בעולם לאחר מלחמת העולם ה-2 ראתה בקולוניאליזם מדיניות לא מוסרית, ועל כן איבדה השיטה את הלגיטימיות שלה לצד תמיכה בפתרון של מדינות עצמאיות.

הגורם הפוליטי:

- לאחר מלחמת העולם השנייה התפתחה "המלחמה קרה" בין ברית המועצות לארצות הברית. שתי המעצמות הללו תמכו ביציאתן של בריטניה וצרפת מהאזור, בהקמת מדינות עצמאיות, וזאת מתוך אינטרס שמדינות אלו יהיו בעתיד תחת השפעתן.
- בריטניה וצרפת טענו שנוכחותם הכרחית ונחוצה על מנת שהסדר באזורים אלו ישמר. אולם, באזורים שבהן צרפת ובריטניה שלטו, הוקמו תנועות לאומיות אשר טענו שכאשר בריטניה וצרפת יעזבו יהיה אל מי להעביר את השליטה באזור והסדר יישמר.

- מלחמת העולם ה-2 השפיעה על בני המושבות שהשתתפו במלחמה: הם היו עדים במהלכה לחולשת המעצמות ששלטו בהם וסברו שהם זכאים לתמיכה על תרומתם במלחמה.

- האו"ם שהוקם באותה תקופה שימש זירה מרכזית למאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם.

מאפייני תהליך הדה קולוניזציה

- המזרח התיכון מקדים את צפון אפריקה: במדינות המזרח התיכון, תהליך העזיבה של בריטניה וצרפת התרחש בשלב מוקדם יותר, בשנות ה-40. לעומת זאת, עזיבת המעצמות והקמת המדינות העצמאיות בצפון אפריקה התרחשה בשלב מאוחר יותר, בשנות ה-50 וה-60.

- תהליך הדרגתי: תהליך העזיבה והקמת המדינות העצמאיות לא התרחש באופן מהיר אלא באופן הדרגתי ולאורך שנים.

- השוני בין השלטון הבריטי לשלטון הצרפתי והשפעתו על המאבק: בריטניה ראתה באזורים שבהם שלטה אינטרס כלכלי בלבד. היא לא התערבה בחייהם של תושבי המזרח התיכון וצפון אפריקה. צרפת לעומת זאת ראתה באזורים שבהם היא שלטה לא רק אינטרס כלכלי אלא מקומות שאליהם יש להפיץ את התרבות הצרפתית. על מנת לממש זאת, היא העבירה מאות אלפי אזרחים צרפתים אל מדינות אלה, היא התערבה בחיי התושבים, כפתה את התרבות הצרפתית ואת לימוד השפה הצרפתית, דבר אשר גם לתושבים המקומיים לראות בה במתנשאת ועל כן השנאה אל צרפת הייתה גדולה מאוד. עובדה זו השפיעה על המאבק של העמים. בעוד שהמאבק בבריטים היה פחות אלים ועזיבתה הייתה מהירה יותר, הרי שהמאבק בצרפתים היה ארוך, אלים ואכזרי יותר, שגבה מניין הרוגים גבוה למדי.

ב. השפעת הדה-קולוניזציה וההשפעה של הקמת מדינת ישראל על גורל היהודים בארצות האסלאם:

הגורמים שהשפיעו על גורלם של יהודי ארצות האסלאם

- מלחמת העצמאות: כאשר פרצה מלחמת העצמאות ב-30.11.1947, חלה הידרדרות במצב של יהודי ארצות האסלאם. מצבם של היהודים החריף החל מה-15.5.1948, לאחר שבן גוריון הכריז על הקמת מדינה ליהודים ומדינות ערב פלשו לתוכה. הערבים בארצות האסלאם כעסו מאוד על כך שיהודים הקימו מדינה על חשבון אחיהם ערבי ארץ ישראל. הערבים בארצות האסלאם ראו ביהודים כבוגדים ואויבים, דבר שבא לידי ביטוי במקרים רבים של אלימות כלפיהם. המצב היה הרבה יותר חריף בקרב המדינות שהשתתפו במלחמה. כשהיהודים הבינו שהם נמצאים בסכנת חיים הם העדיפו לברוח ולעזוב, מרביתם למדינת ישראל.
- עידוד קיבוץ גלויות ואחריותה של מדינת ישראל: כאשר מדינת ישראל הבינה שחיי היהודים בארצות האסלאם נמצאים בסכנת חיים, וזאת בעקבות הקמת המדינה, מדינת ישראל ראתה עצמה כאחראית לגורל היהודים וכבית עבור היהודים ככלל. המדינה עודדה את עלייתם של קהילות שלמות ואף שלחה שליחים כדי לסייע לעלייתם למדינת ישראל. כלומר, אם בגורם הראשון העזיבה הייתה על פי החלטה עצמאית, הרי שגורם זה קשור בסיוע שנתנה מדינת ישראל ועודדה עזיבה.
- תהליך הדה קולוניזציה: כאשר הגיעו המדינות הקולוניאליסטיות (בעיקר בריטניה וצרפת) אל ארצות האסלאם, הם העניקו ליהודים זכויות, הגנה, אפשרויות להשתלב בחברה ובכלכלה ומצבם של היהודים אכן השתפר. אולם כאשר מדינות אלו עוזבות, מבינים היהודים שמצבם יתדרדר והם לא יזכו עוד להגנה ולכן הם מחליטים לעזוב.
- התעוררות הלאומיות הערבית: במדינות שבהם התרחש מאבק לשחרור לאומי ולהקמת מדינה עצמאית, הובלטו המאפיינים של בני הלאום הערבי, כגון: שפה, סמלים, היסטוריה ועוד. בתקופה זו הרגישו היהודים כזרים ולא שייכים, דבר שגרם להם לעזוב.

מדינה מדגימה אלג'יריה:

עד 1830 היה מעמד המשפטי של יהודי אלג'יריה " בני חסות" והם הופלו לרעה. כשצרפת מגיעה, מצבם משתפר (הגנה זכויות). יהודי אלג'יריה נהנו משוויון זכויות החל משנת 1870 עם פרסום "חוק כרמיה" שהשווה את זכויות היהודים לאלה של יתר אזרחי צרפת.

- במלחמת העולם השנייה, לתקופה קצרה, קם באלג'יריה שלטון פרו נאצי – שלטון וישי. פקודת כרמיה משנת 1870 שהעניקה ליהודים אזרחות מלאה בוטלה בצו מיום ה-7 באוקטובר 1940. צו נוסף אסר על היהודים לעבוד. שלטונות וישי נקטו גם בהפקעת רכוש יהודי והפיכתו לארי (אריזציה). תלמידים יהודים הורחקו ממוסדות החינוך התיכון והיסודי. נקבעה מכסה (נומרוס קלאוזוס) המגבילה את מספר היהודים הרשאים להיכנס לאוניברסיטאות. ב- 1942 החלו השלטונות בהכנות להקמת יודנראט יהודי, אך ההכנות נקטעו בשל פלישת בעלות הברית ב-8 בנובמבר 1942.

- ב-1954 החל המאבק של ה- F.L.N אך היהודים לא תמכו במאבק שכן הם רצו בהישארות של צרפת שהעניקה להם הגנה זכויות, דבר שהכעיס את האלג'ירים.
- ב-1962 צרפת עוזבת והיהודים מבינים שעדיף להם לעזוב. בתוך שלושה חודשים, מתוך 140,000 יהודי אלג'יריה, 125,000 עוזבים לצרפת, 15,000 עוזבים לישראל וכ-500 יהודים בחרו להישאר.

- החלטת הקהילה היהודית לעזוב בפרק זמן של שלושה חודשים, התבררה כנכונה כיוון שבשנת 1963 פרסמו השלטונות האלג'יריים תקנות המעניקות אזרחות רק לתושביה המוסלמים של אלג'יריה. נקבע שזכאים לאזרחות אלג'ירית רק מוסלמים, מי שאביו או סבו היו מוסלמים, וכך אם היו היהודים נשארים, הם היו חסרי זכויות והגנה.

- כיום נותרו באלג'יריה רק 50 יהודים והם חיים בעיר הבירה אלג'יר.

20. א. העולים למדינת ישראל בשנות החמישים והשישים ממס' מקומות:

- עליה מאירופה: ניצולי השואה ממחנות העקורים באירופה ומעפילים שהיו במחנות מעצר.
- מבצע "על כנפי נשרים": העלאת יהודי תימן.
- "עליית עזרא ונחמיה": הצלת יהודי עיראק.
- עלייה מצפון אפריקה: לוב, מרוקו.
- "מבצע תושייה": עליית יהודים ממצרים.
- עליה ממדינות קומוניסטיות: פולין ורומניה.

הגורמים לעליה לא"י היו:

עליית הצלה: במדינות ערב סבלו היהודים מפרעות עקב הקמת מדינה יהודית בא"י. לדוגמה- יהודי מרוקו סבלו מפרעות, יהודי סוריה ולבנון סבלו כיוון שמדינות אלו נלחמו במלחמת העצמאות. יהודי עיראק קיבלו היתר לעזוב את עיראק בשנת 1950. הם היו כל כך מפוחדים וחששו שההיתר נועד לאתר אותם כדי להרוג אותם. בעקבות מלחמת סיני (מבצע קדש, 1956) נערך מבצע חשאי להוציא יהודים ממצרים. קיבוץ גלילות: גורם נוסף לעליה לא"י היה העובדה שכעת, כשיש מדינה יהודית יש ליהודים להיכנס ללכת. כל למשל הועלו כל העקורים (יהודים ששרדו את השואה באירופה ולא הסכימו לשוב לארצות מוצאם) מאירופה לישראל. אידיאולוגיה ציונית: יהודים שלא יכלו להכנס לא"י כל עוד הבריטים שלטו פה. למשל יהודים שהיו עצורים במחנות מעצר למעפילים (קפריסין).

ב. תפיסת כור ההיתוך מתייחסת למדיניות ממשלת ישראל בשנותיה הראשונות של המדינה, אז עלו עולים רבים ממקומות שונים. תפיסה זו שמה לה למטרה לעצב חברה חדשה לאומה הישראלית שקמה בארץ, חברה שתרבותה מבוססת על מורשת היישוב

הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, שלילת הגולה וערכים השאובים מהתרבות המערבית המודרנית. במסגרת תפיסה זו נדרשו העולים לאמץ את ערכי החברה הקולטת.

נקודת תרפה מרכזית בתפיסה זו הייתה הקושי החברתי. העולים שהגיעו נתקלו ביחס עוין ומתנשא מצד הקבוצה הקולטת (ניצולי השואה, שהגיעו לארץ-ישראל מאירופה לאחר השואה, זכו ליחס מתנשא ומלגלג על כך שלא מרדו בנאצים בזמן השואה). המדינה ניסתה לפתור את בעיית ריבוי העדות ביצירת "כור היתוך" כלומר למזג את העדות וליצור ישראלי חדש. בכך קיוותה המדינה יאחד "הצבר" הישראלי החדש את כל העדות וימנע פיצול ופילוג.

אירועי ואדי סאליב 1959 מבטאים היטב את נקודת התורפה שבתפיסה הזאת. במסגרת האירועים פרצו מאורעות בשכונה בחיפה, עקב כך ששוטר פצע בירייה שיכור שהתפרע (יעקב אלקריף). הוא נפצע ונלקח לטיפול בבית חולים. כשנפוצו שמועות על פטירתו, מאות תושבי השכונה יצרו מהומות שנמשכו גם למחרת, שכן טענו שהירי בוצע על רקע עדתי. המהומות התפשטו גם למקומות נוספים כמו באר שבע, עכו, קריית שמונה. האירועים ביטאו את הפער שבין יוצאי עדות המזרח לבין האשכנזים, שנתפסו על ידי מזרחיים כמתנשאים וכאלו שכופים את מרותם בכח הזרוע על המזרחיים ושולטים בהם ביד רמה.